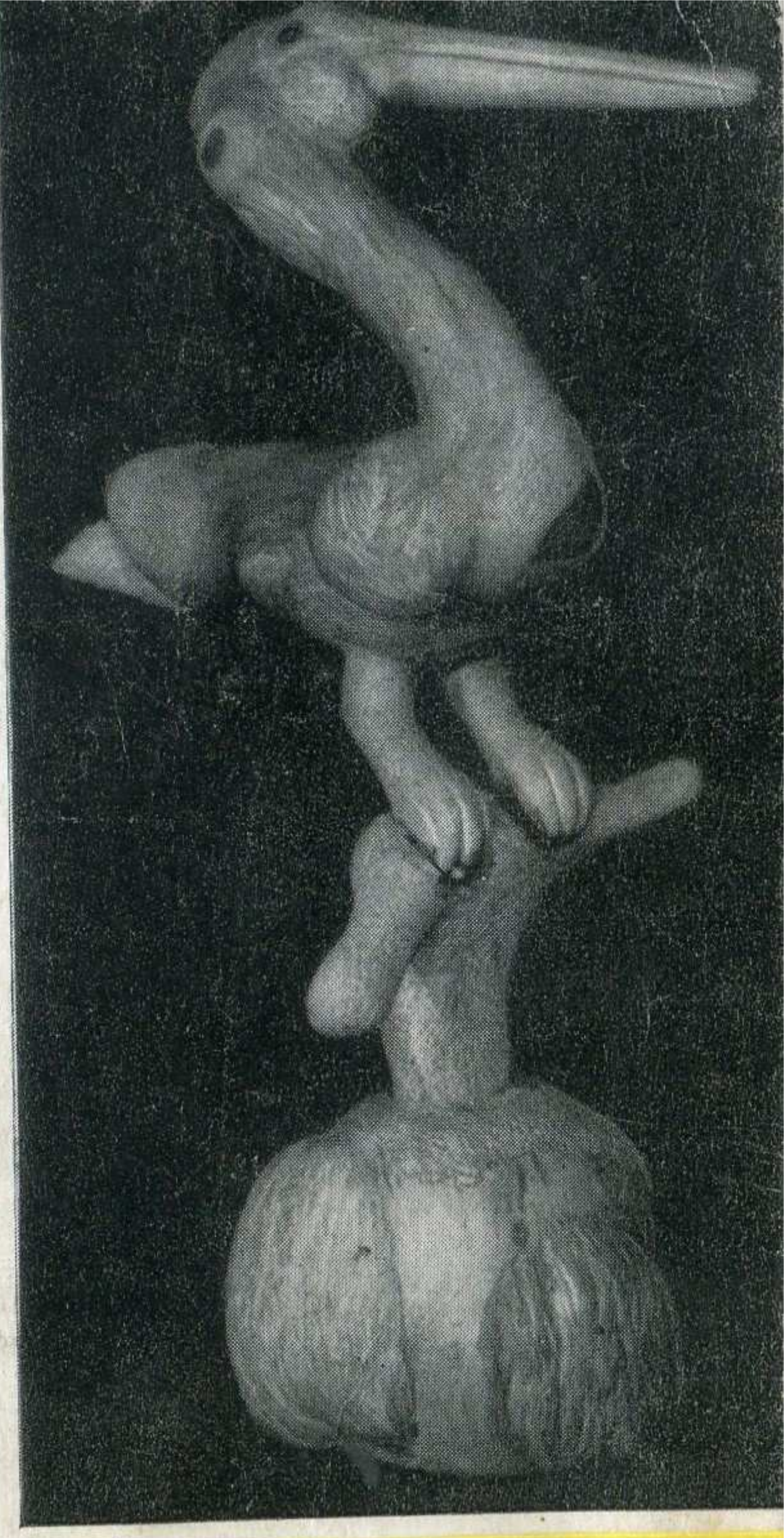

С. ЧЕХОВИЧ

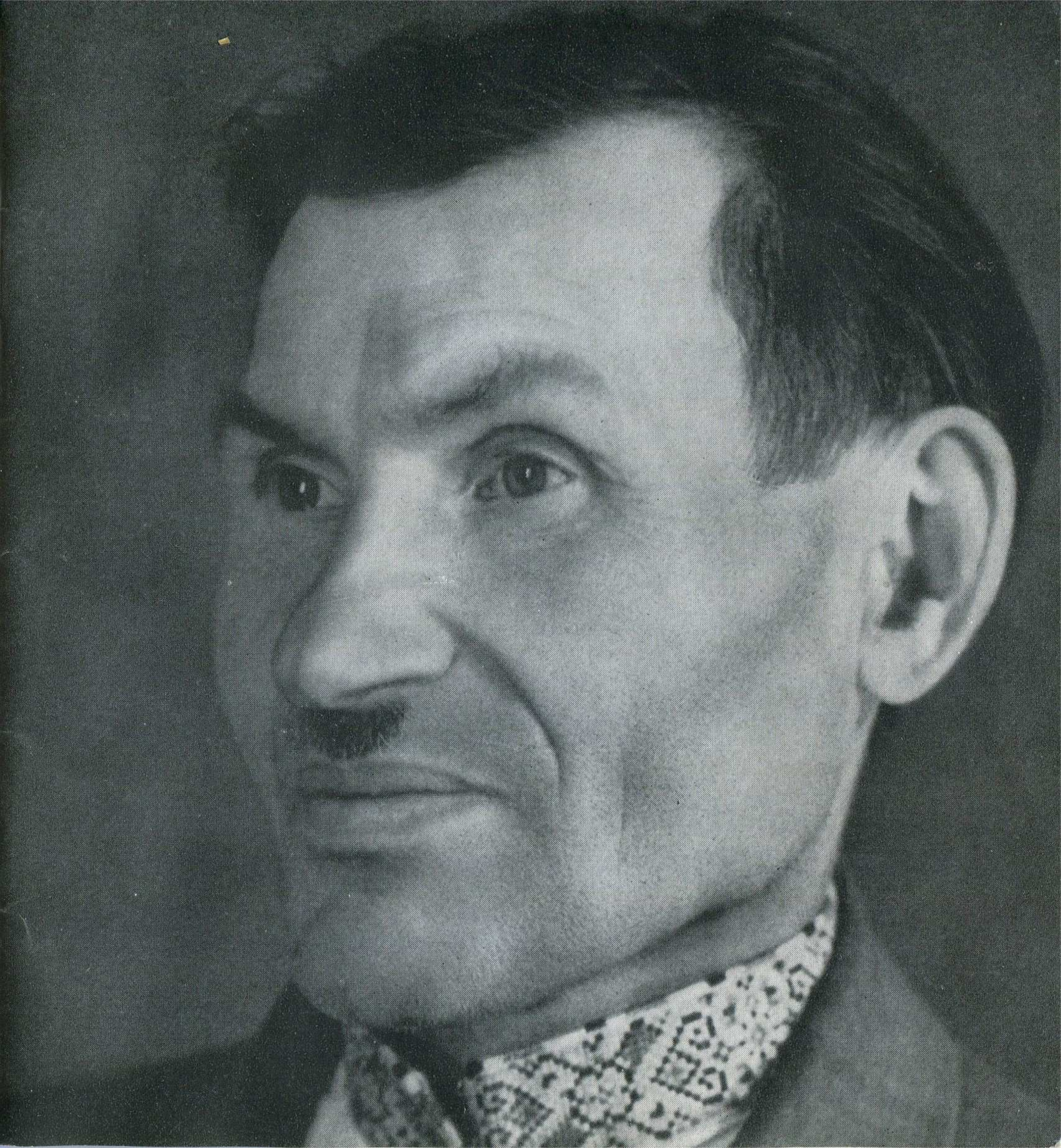
СТЕПАН ЧАЙКА

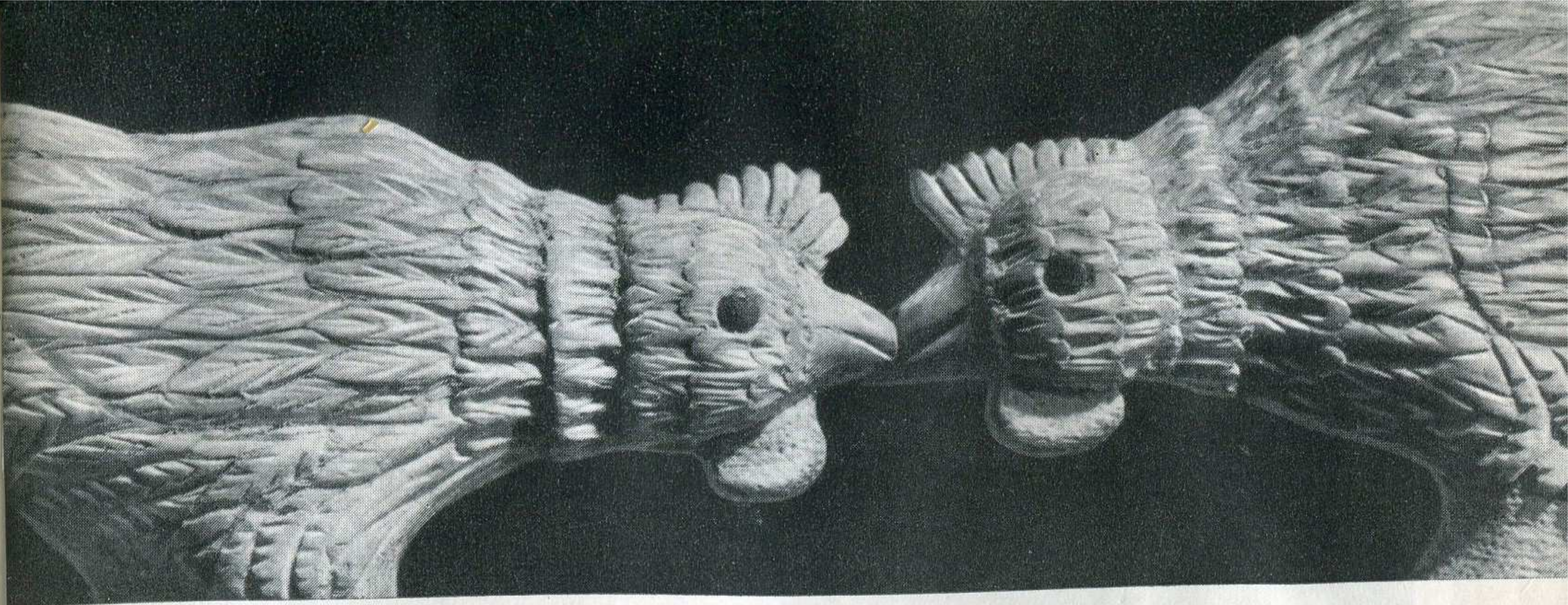

С. ЧЕХОВИЧ

СТЕПАН ЧАЙКА

„МИСТЕЦТВО" Київ — 1968

1. «Два півники». Вішальце для рушника. Фрагмент.

Західні області України здавна славились народними талантами. В сиву давнину сягають тут, зокрема, традиції різьби по дереву. Це мистецтво народилося в дрімучих лісах, глухих селищах, росло і розповсюджувалось по всій Україні.

У радянські часи центром народного різьбярства стало місто Львів з його околицями. Шукання все нових, свіжих форм для вислову художніх задумів, технічна майстерність умільців показують, що народне різьбярство на Львівщині йде шляхом подальшого розвитку. Його найхарактерніші риси — оригінальність, чари безпосереднього вислову, простота і навіть спрощення форм, прагнення майстрів до узагальнення.

2. «Два півники». Вішальце для рушника.

Серед сотень народних талантів Львівщини одне з чільних місць займає Степан Ількович Чайка. Він працює у безпосередній близькості до природи і саме в неї вчиться майстерності: виразна природна форма коріння або гілки надихає його на створення фігурок звірят і пташок, казкових і в той же час надзвичайно життєвих та гостровиразних.

Степан Ількович Чайка народився в 1902 році в с. Бродках Львівської області. Батьки його — селяни-бідняки — тяжко працювали на панських ланах, щоб прогодувати семеро дітей. Вечорами Ілько Чайка вистругував із дерева різне господарське знаряддя та дитячі іграшки. В ярмаркові дні ніс їх на продаж до близького містечка Миколаєва, а іноді й до Львова, щоб заробити трохи грошей. Малий Степан вже з дитинства жваво цікавився різьбленням. Він придивлявся до батькової роботи і, як тільки навчився тримати у руках ніж, почав стругати бруски дерева, надаючи їм відповідної форми.

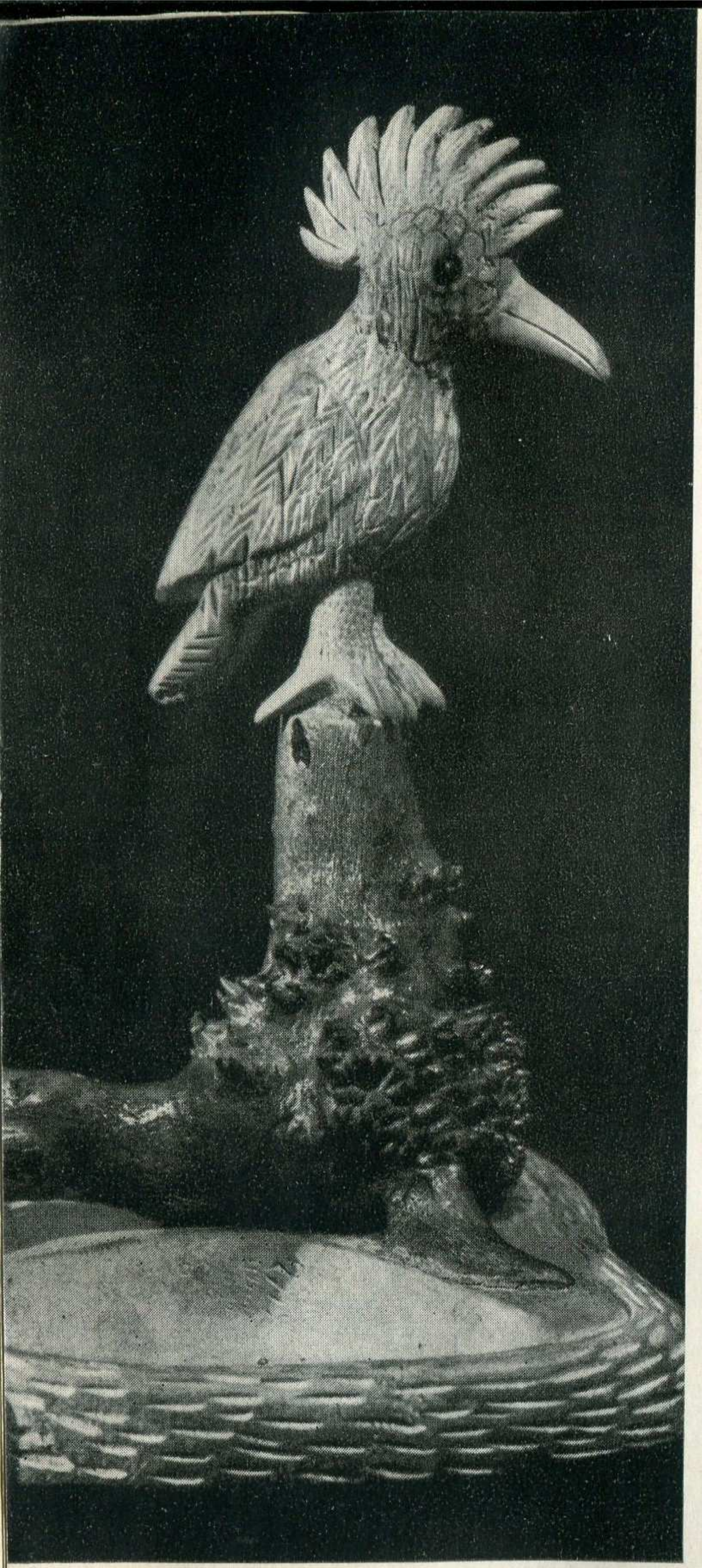

Як і більшість сільських різьбярів, перші спроби він виконував на пасовиську, стругаючи звичайним ножем галуззя, знайдене в лісі. Вирізав звірів та птахів, а найчастіше — палиці з цікавими руків'ями.

Шестилітнім хлопцем пішов до школи. З приятелями часто бігав у ліс,

3. «Мавпи».
Попільниця.

що таємниче шумів поблизу їхньої хати. Зелене царство дерев, птахів та звірів Степан полюбив як доброго товариша. Він знав усі лісові галявини, годинами милувався чарівною природою. Ліс неначе відкрив йому свої таємні, недоступні для інших, закутки.

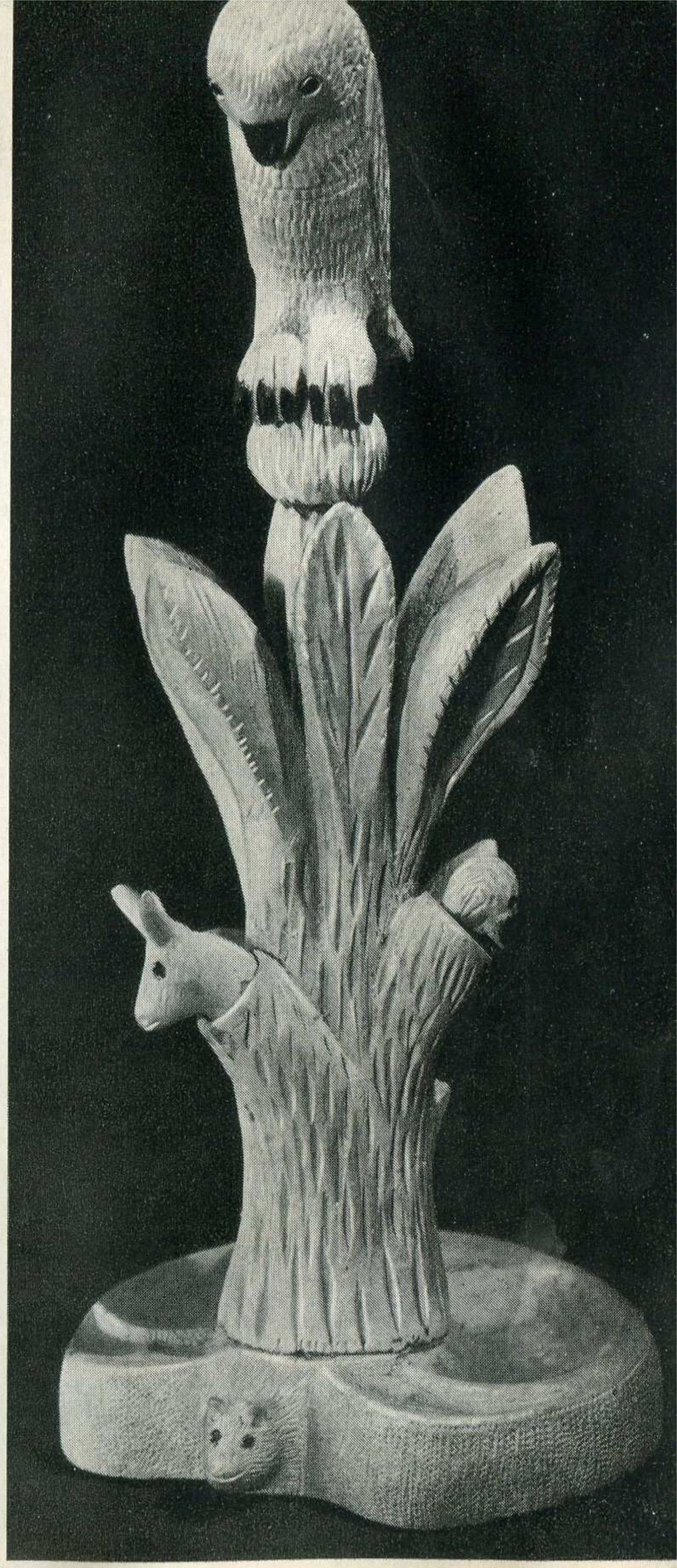
Під час своїх прогулянок Чайка натрапляв на могутні дерева, вирвані з корінням і звалені сильною бурею. Їх обмивали дощі, висушувало сонце, обвівали вітри. Ці гіганти з дивовижно розчепіреним корінням виразисто виступали на тлі лісової зелені. Коли Степан приглядався до них зблизька, вони немов оживали. Перегини, примхливі сплетіння нагадували якісь людські обличчя, фігури звірів та птахів. Коріння здавалося джерелом фантастичних форм, і Степан із захопленням розглядав його, відкриваючи все нові й нові фігури.

4. «Одуд». Попільниця.

Іноді манила його річка Зубра, плесо якої висріблювалось за селом. У прозорій воді безупинно грала безліч рибок, які то виринали, то тікали кудись у глибину. Після зливних дощів річка мінялась — плесо її шуміло і гнівно неслось, викидаючи на береги звалені деревища. У Степана виникало нестримне бажання закріпити враження, які його переповнювали. Знайдені в лісі чи над річкою сучки та галуззя він збирає і ховає дома у своєму кутку. В дощові дні, коли у Степана було більше вільного часу, він витягавназбирані уламки дерева, годинами приглядався до них і обережно обертав у руках.

Часто один корінь у різних зворотах давав різні форми; тоді хлопець швидкими рухами відламував непотрібні частини і суччя набувало рис уявленого образу. Батько не раз на-

5. «Сова в лісі». Попільниця.

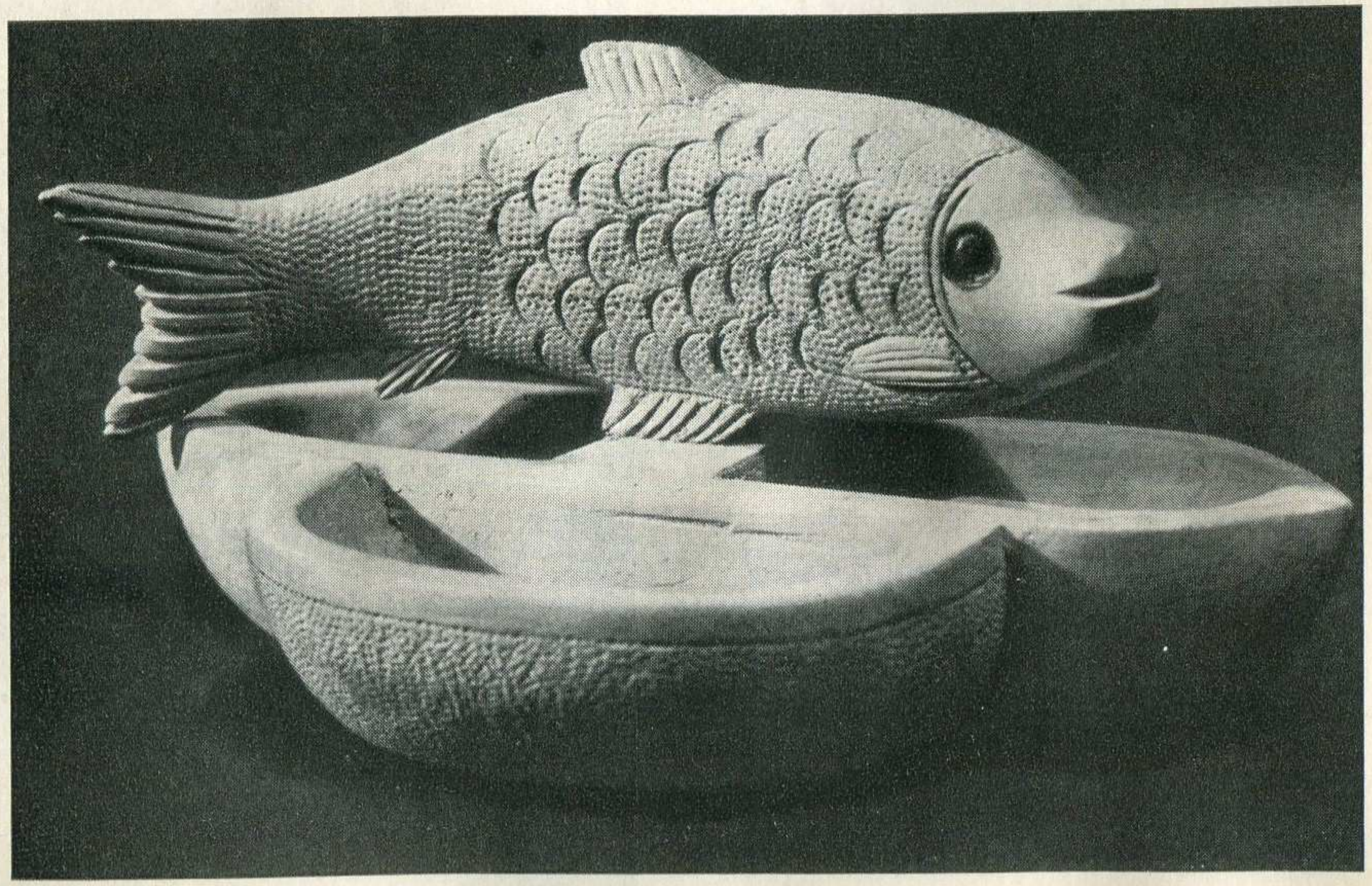

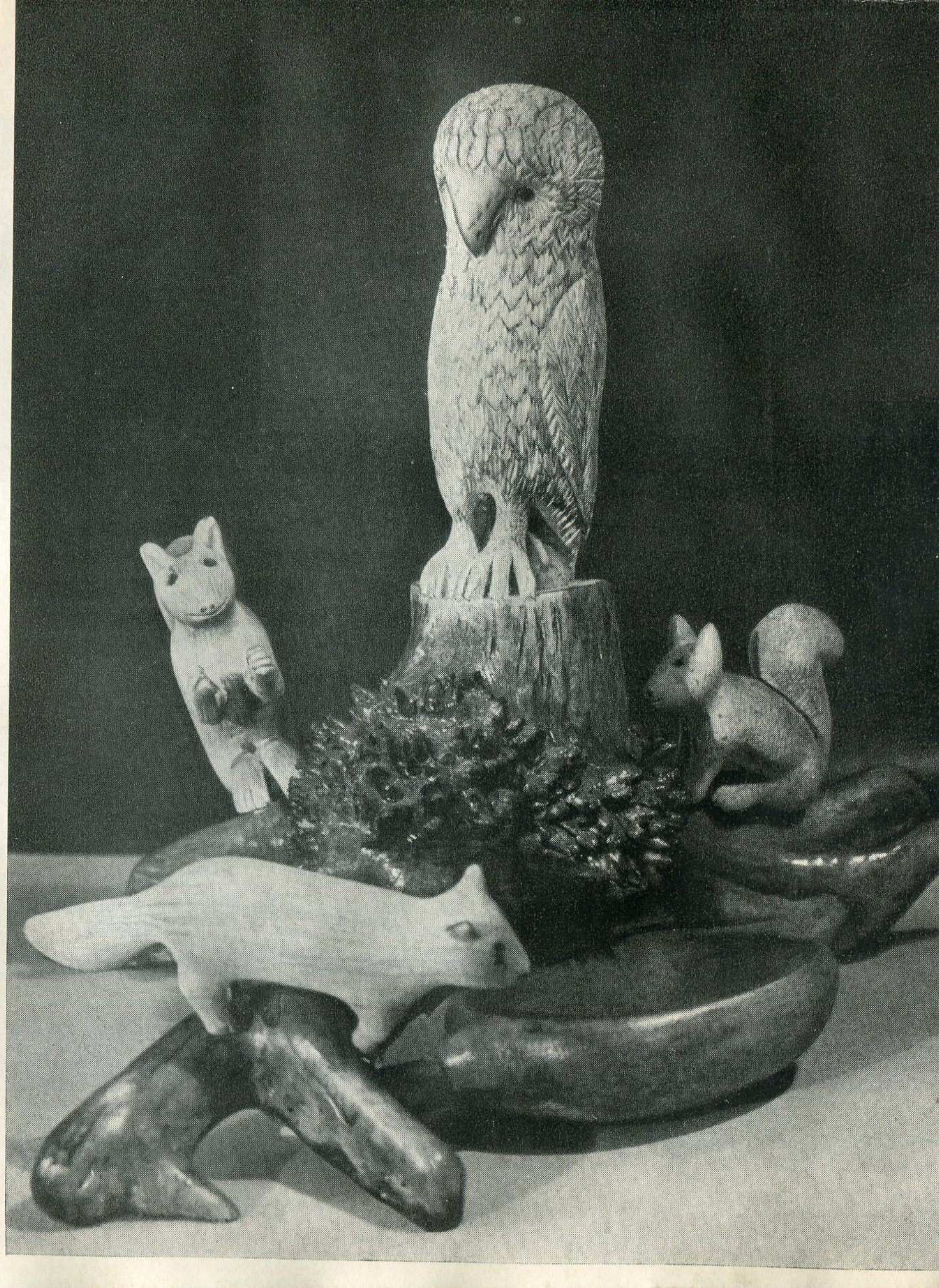
ганяв його до більш корисної, на його думку, праці, але Степан нелегко одривався від улюбленого заняття.

І ось одного дня батько побачив у руках сина палицю, яка закінчувалась сучкуватим потовщенням. Придивившись ближче, він зауважив, що руків'я творить голова старика з довгою, немов розвіяною вітром бородою. Цілком створена з природного, лише трохи обробленого сука голова була напрочуд добре сформована, очі пильно дивилися з-під насуплених брів, лице прикрашав характерний горбкуватий ніс. Відтоді батько уважно стежив за роботою хлопця, і на його обличчі часто з'являлася усмішка задоволення.

7. «В гостях у сови». Попільниця. ▶

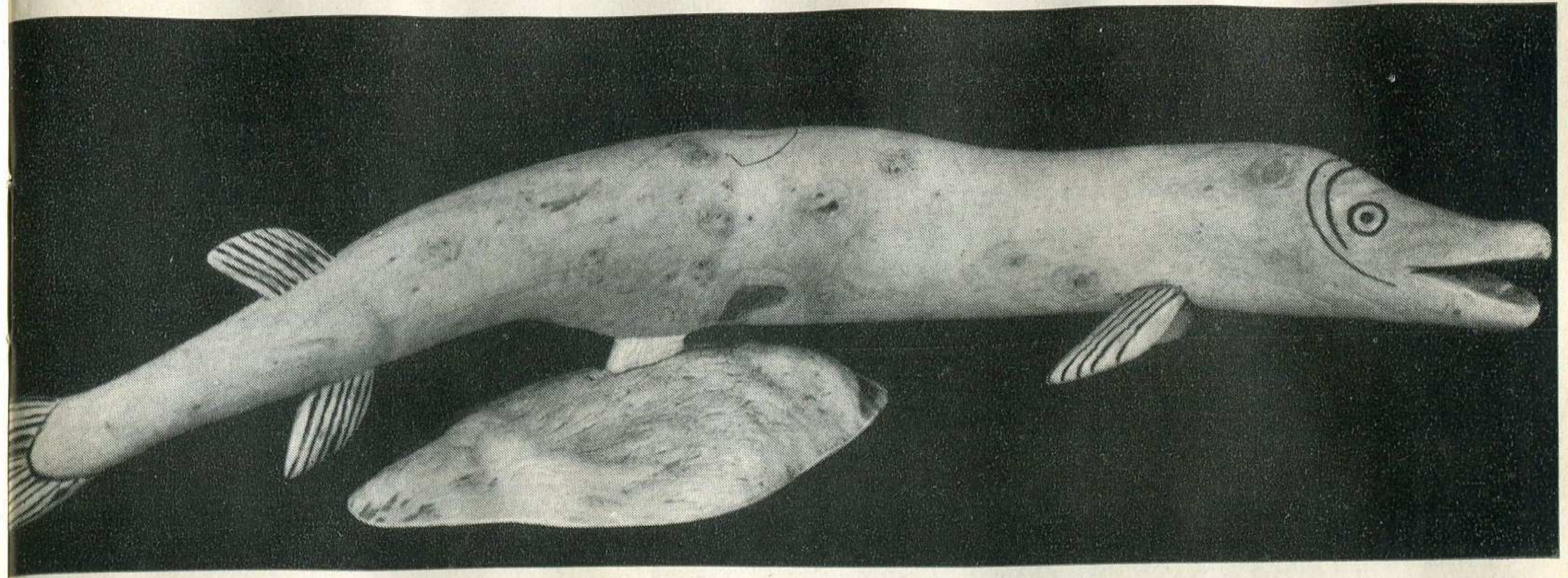
6. «Рибка». Попільниця.

8. «Два олені».

9. «Щука».

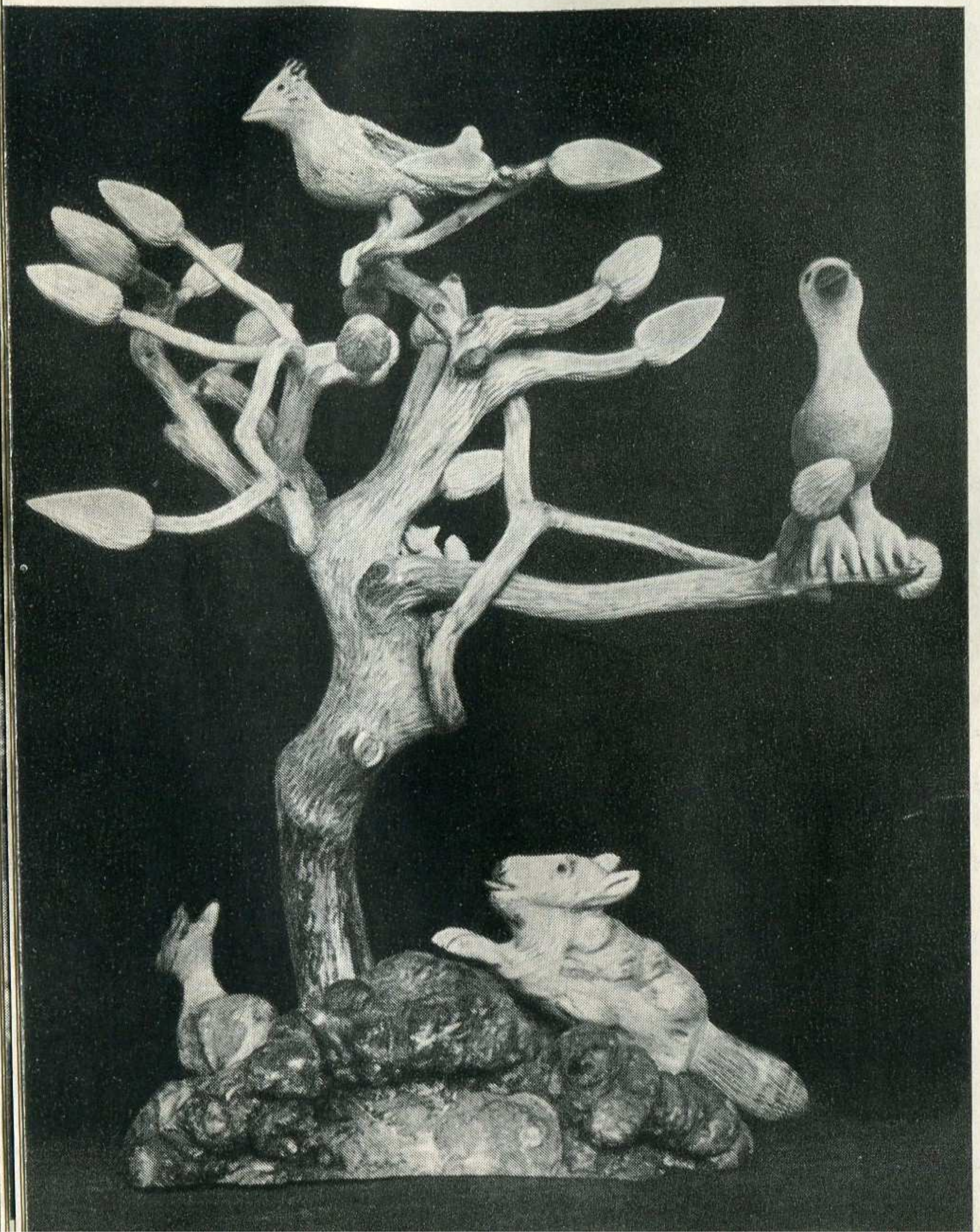
Руків'я палиць були першими художніми творами Чайки. Для кожної з них він довго шукав матеріал. Розглядаючи знайдені гілки, думав про те, якого звіра чи птаха вони нагадують, і тільки потім починав вирізувати.

Поступово майстерність Степана Чайки вдосконалюється. Дерево стає більш податливим, у речах з'являється декоративність. Згодом Чайка стає лісником у селі Бродках, і це створює йому більш сприятливі умови для занять улюбленою справою.

Вирішальним моментом у його житті стає 1955 рік, коли львівський Будинок народної творчості почав організовувати виставки самодіяльних художників. Зокрема допомогла Чайці Софія Томівна Вальницька, методист по народному мистецтву, ентузіаст своєї справи. Вона наполегливо шукає по селах Львівщини народних умільців, «відкриває» Степана Чайку і заохочує його взяти участь у найближчій виставці.

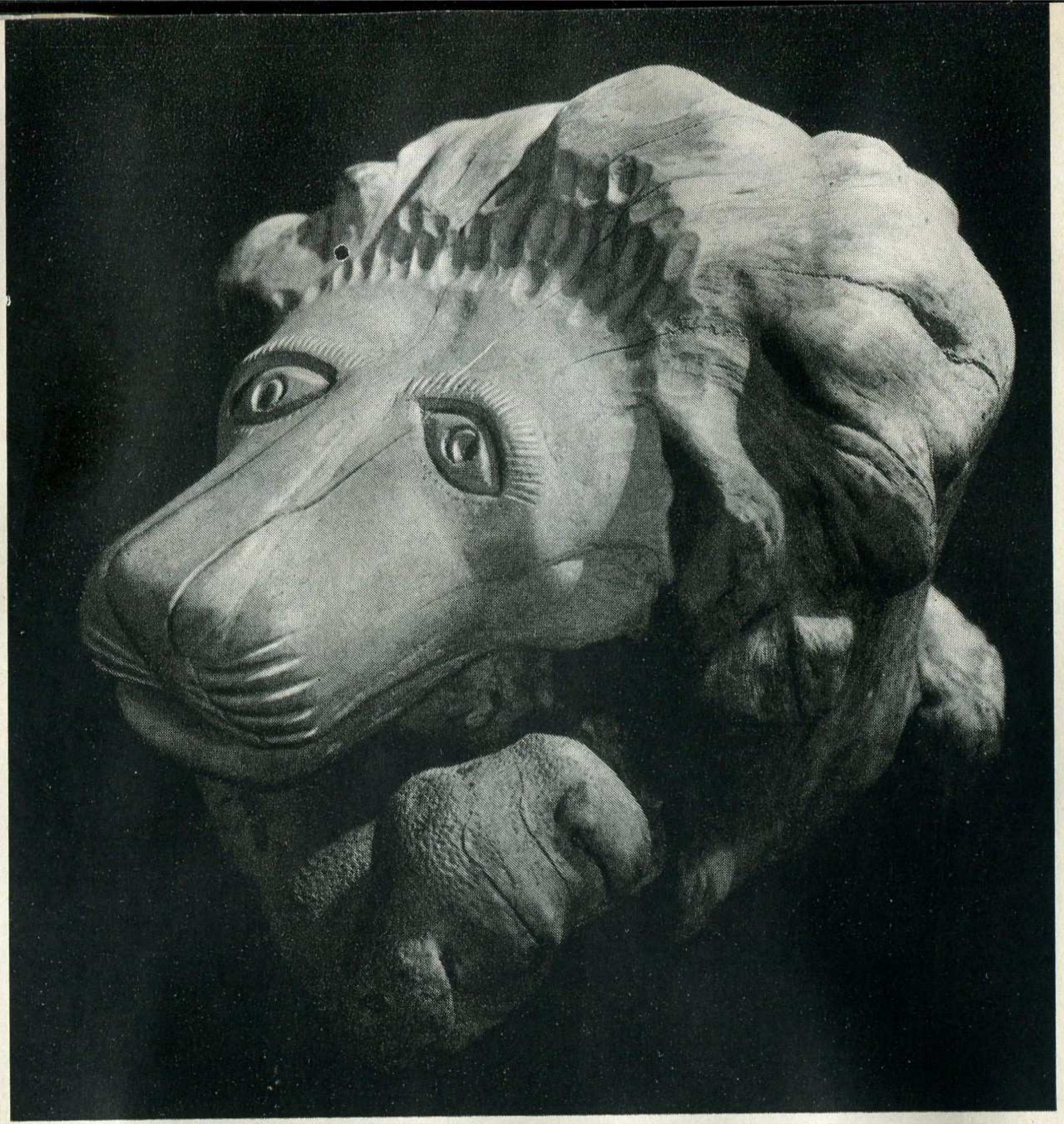
Степан Чайка не зразу погодився і з властивою йому скромністю сказав: «Хіба це можливо, мої роботи — такі прості речі, ними ніхто не зацікавиться». Та не так сталося. Представлені праці були настільки цікаві, що звернули на себе загальну увагу відвідувачів виставки. Гострота й характерність образів створювали враження надзвичайної життєвості, дивувало дотепне використання матеріалу, його декоративних якостей.

11. «Журавель». ▶

10. «Лісова пісня».

«Малий їжак», вирізьблений з кореня, вдало відтворював форму звірятка. Збережена природна фактура кореня своєю зморщеною поверхнею нагадувала голки. Майстерно вирізьблена голова зі вставленими очицями доповнювала цілісність образу.

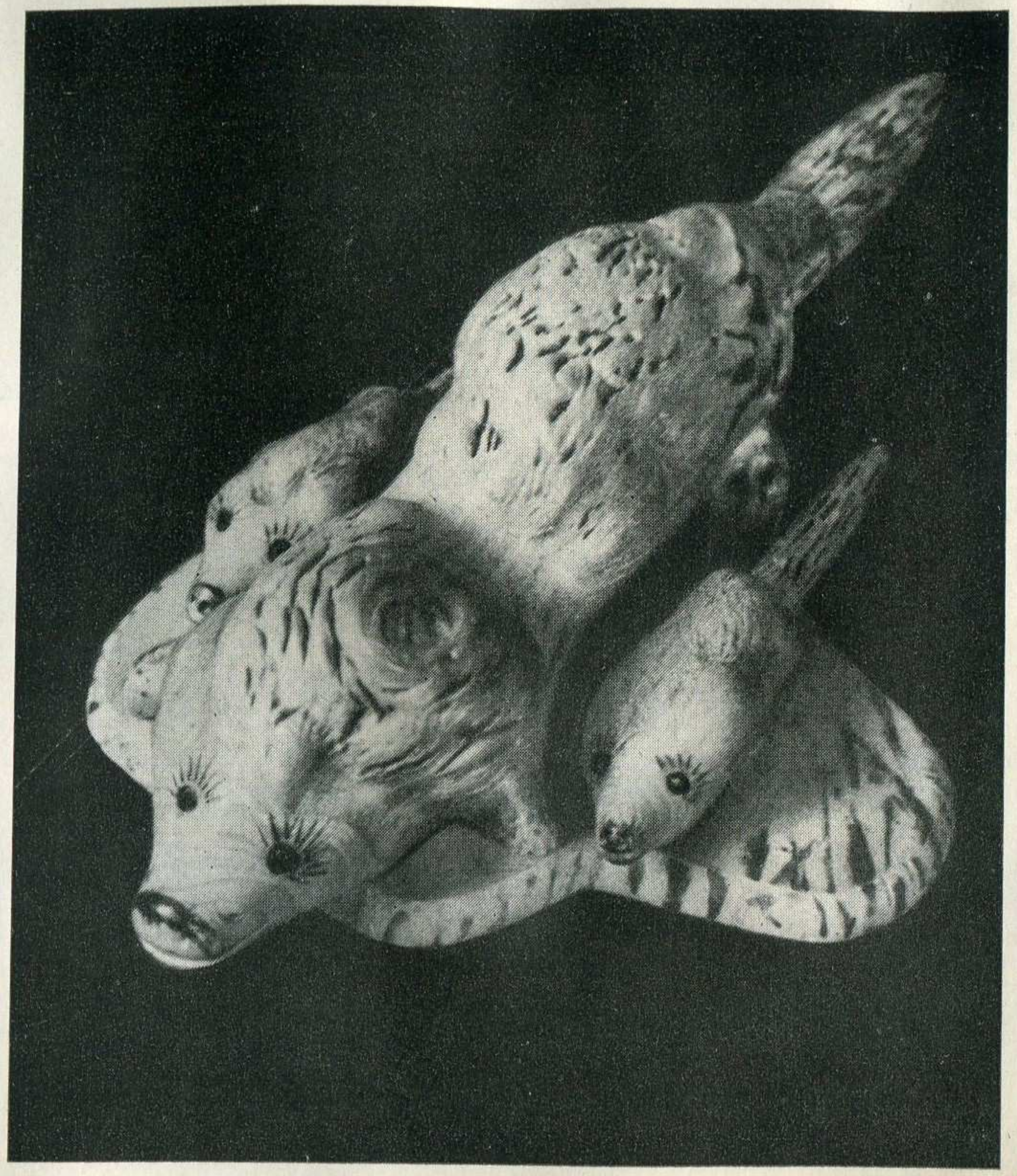

Знайдену в лісі сріблясту гілку Чайка використав для того, щоб створити зображення вужа.

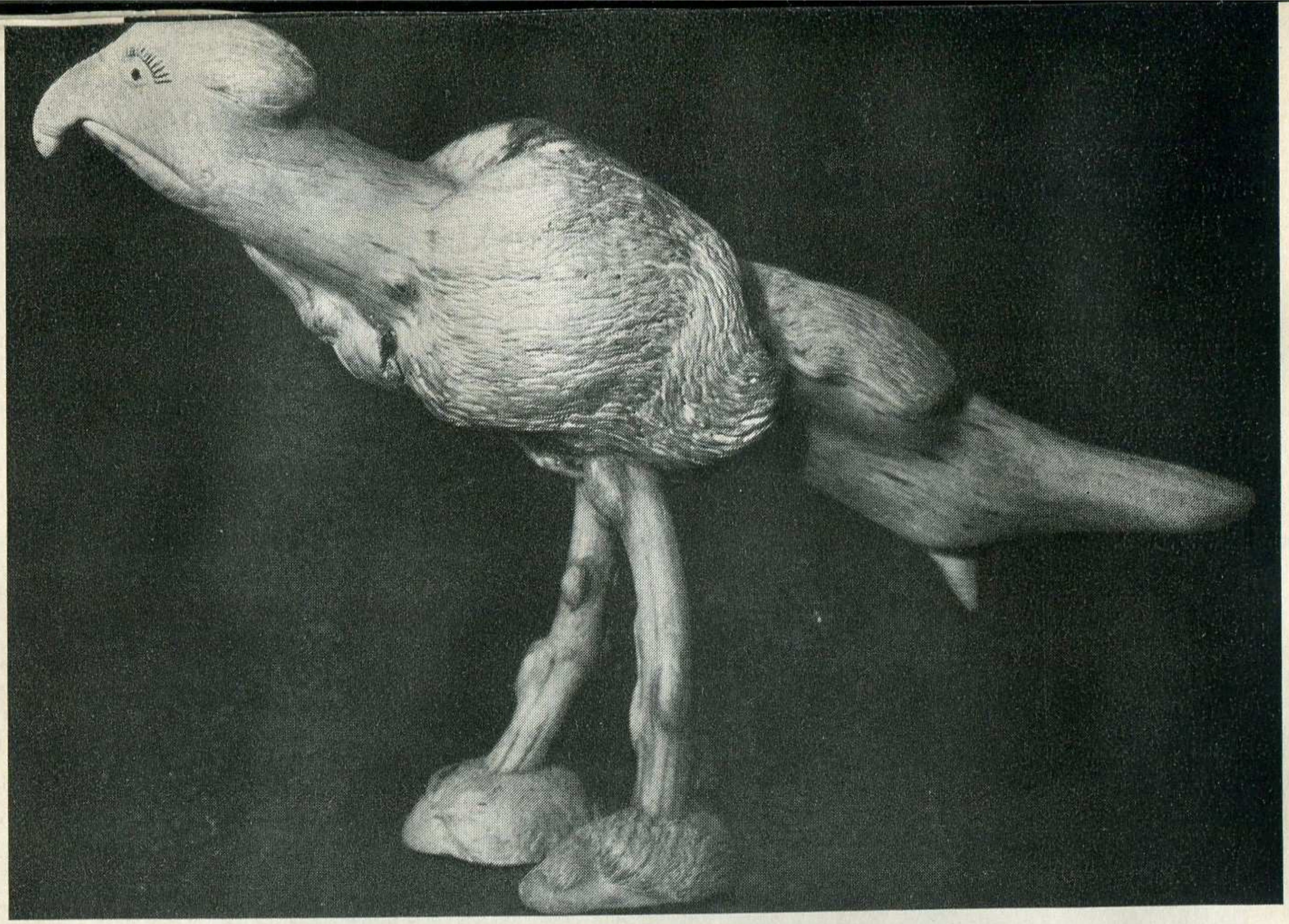
Цікавою композицією, що справляла враження казковості, була «Лисяча нора». Необроблений корінь дерева творив горб, з нори якого обережно висувала голову лисиця. На горбі, наставивши насторожено вуха, стояв стрункий олень.

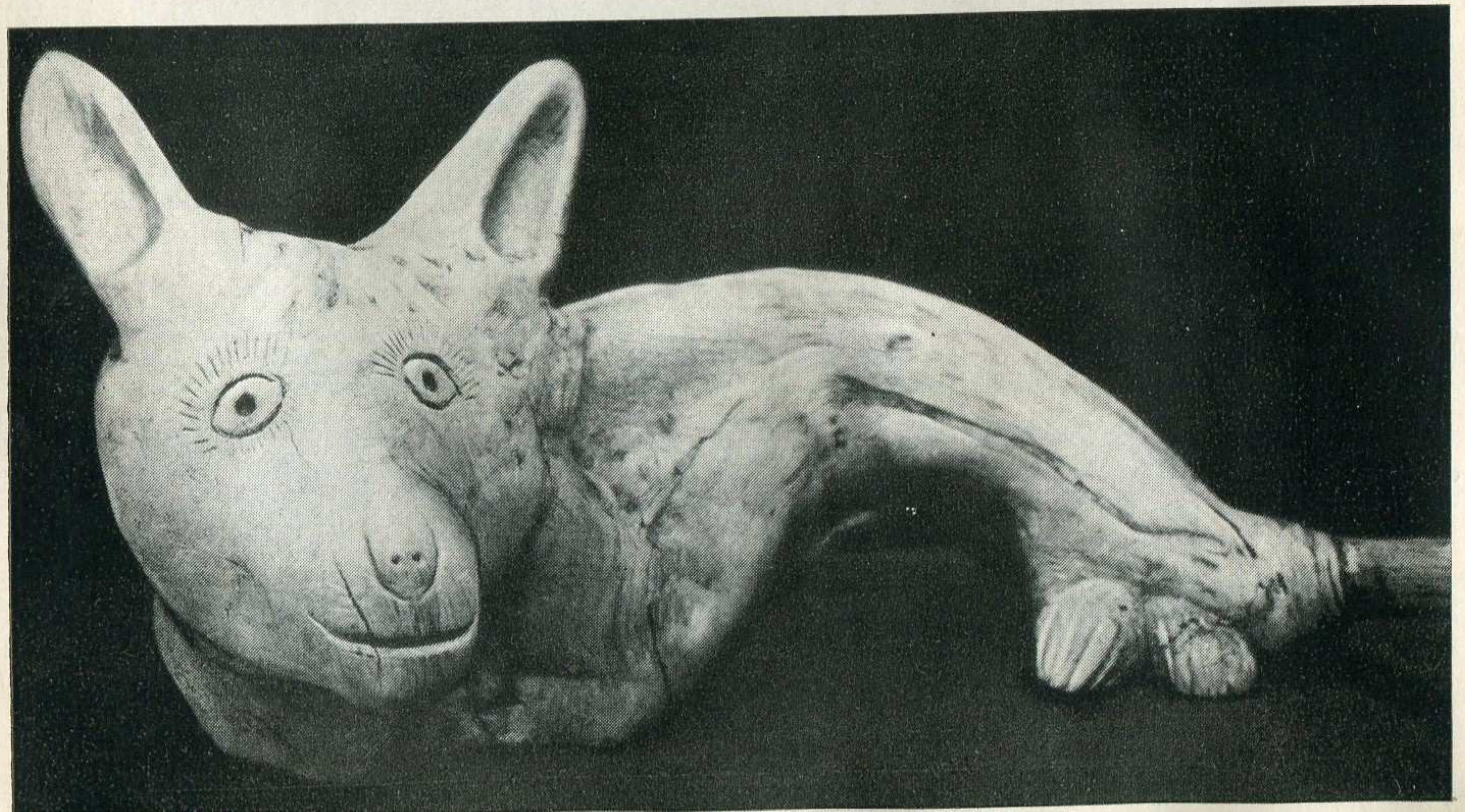
Жюрі виставки відзначило праці Степана Чайки і нагородило його почесною грамотою.

◄ 12. «Лев».

13. «Ондатри».

14. «Кригулець».

15. «Собака».

16. «Лев». Фрагмент.

Чайка був здивований і радий, повірив у свої сили, почав постійно займатися різьбярством. Весь вільний час він мандрує по лісах, збирає корені і обробляє їх. Майстер працює над кількома творами одночасно, користуючись примітивним знаряддям, зробленим із старих ножів. Готові вже речі багато разів поправляє, доповнює, вигладжує. «Я продовжую те,— каже митець,— що розпочала природа, всі мої скульптури з кореня народилися у лісі. Ліс дав їм форму, яку я зауважив, а доповнила моя уява».

І дійсно, Чайці притаманне уміння схопити якийсь момент лісового життя, передати в ньому найхарактерніше, овіяти глибоко поетичним почуттям.

В залежності від способу виконання роботи Степана Чайки можна поділити на три групи. До першої групи належать твори, де використано природну форму кореня або гілки; другу групу становлять скульптури, виконані з цілого шматка дерева без урахування його первісної форми; в третій групі поєднуються два перші способи.

З цілого кореня зроблена коробочка «Ондатра». Назва її походить від добре відомого лісникові звірятка, що живе в лісах західних областей України. Чайка нічого не додає до кореня, тільки згладжує його видовжений кінець, формуючи голову та витягнуті, немов у спочинку, лапи, і вирізує деякі деталі; в результаті з'являється своєрідна цікава коробочка.

17. «Лев».

18. «Пишнота». ▶

У наступних роботах цікаво використано декоративні ефекти кори. Серед них — різьба «Бобри», де шорстка поверхня вдало імітує густе хутро бобра, а тіні в заглибинах підставки створюють враження хвиль на воді. Бобренята, немов діти, залишені наодинці, почувають себе непевно і нетерпляче чекають повернення матері.

У композиції «Мавпи» бачимо вміло зіставлені поліровані і шершаві частини дерева. Серед розгалужень кореня видно родину мавп, створену з надзвичайно вдало підібраного обрізка дерева. Вся поверхня коричневого кольору нагадує хутро. Мале мавпеня притулилось до стривоженої матері, яка несподівано побачила біля нього вужа з грізно піднятою головою.

Образи тварин часто набирають у зображенні Степана Чайки людських рис.

Величхно виглядає різьба «Лев». Широко відкриті очі, злегка роззяв-

19. «Сова».

20. «Сова». Фрагмент. ▶

лена паща, спокій і впевненість у своїй неперевершеній силі надають твору виняткової виразності. Різьбяр бачить лева по-своєму. Це немов старий дідуган, що відпочиває по трудах, але від спостережливості якого ніщо не може сховатися. В його очах бачимо надзвичайну уважність, і здається — в разі потреби—лев зірветься з місця і з грізним ревом скочить на ворога.

До другої групи різьб належать роботи: «Сова в лісі», «Рибка», «Два півники» та інші. При їх виконанні Чайка користується технікою обробки,

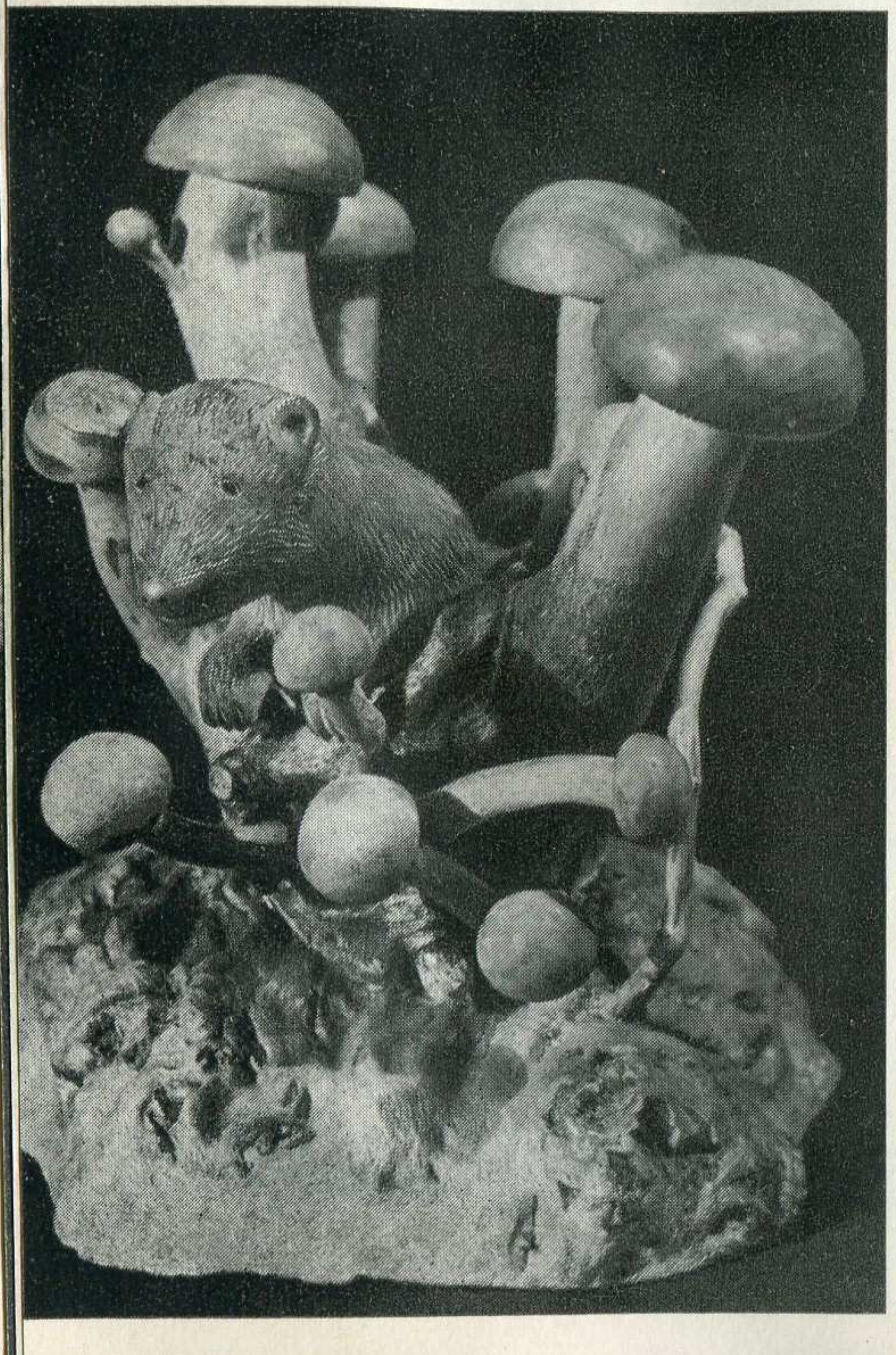

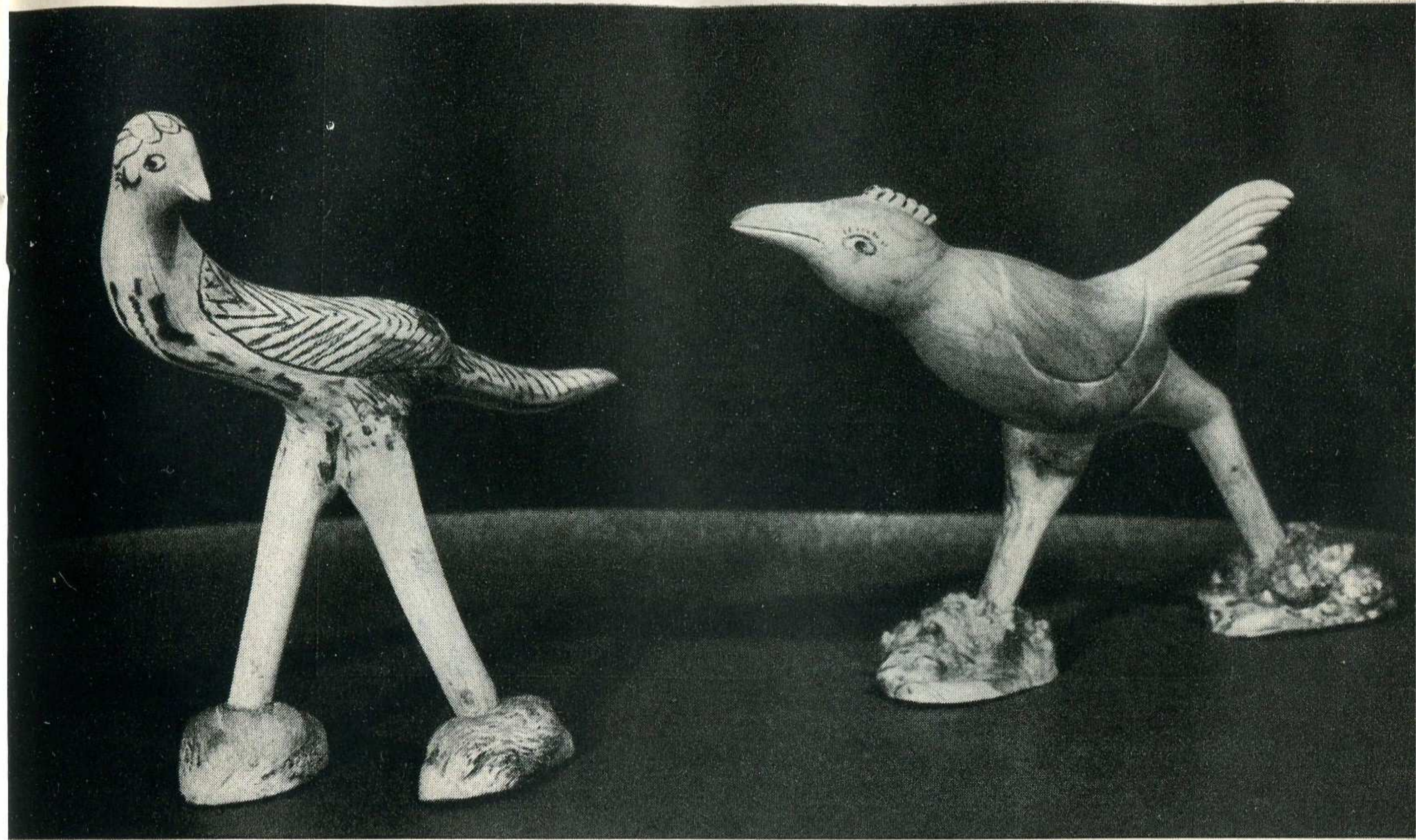
характерною для народного різьбярства, зберігаючи при цьому своєрідне ставлення до речей.

Композиція «Сова в лісі» побудована по вертикалі. На пні дерева, охопленому довкола келихом з продовгуватого листа, стоїть сова. З притятих гілляк висовують голови мале совеня і білка, внизу, з підставки, немов виполошена з нори, виглядає перелякана польова мишка. Підставка з заглибинами дає можливість використати різьбу як ужитковий предмет — попільницю або сільничку.

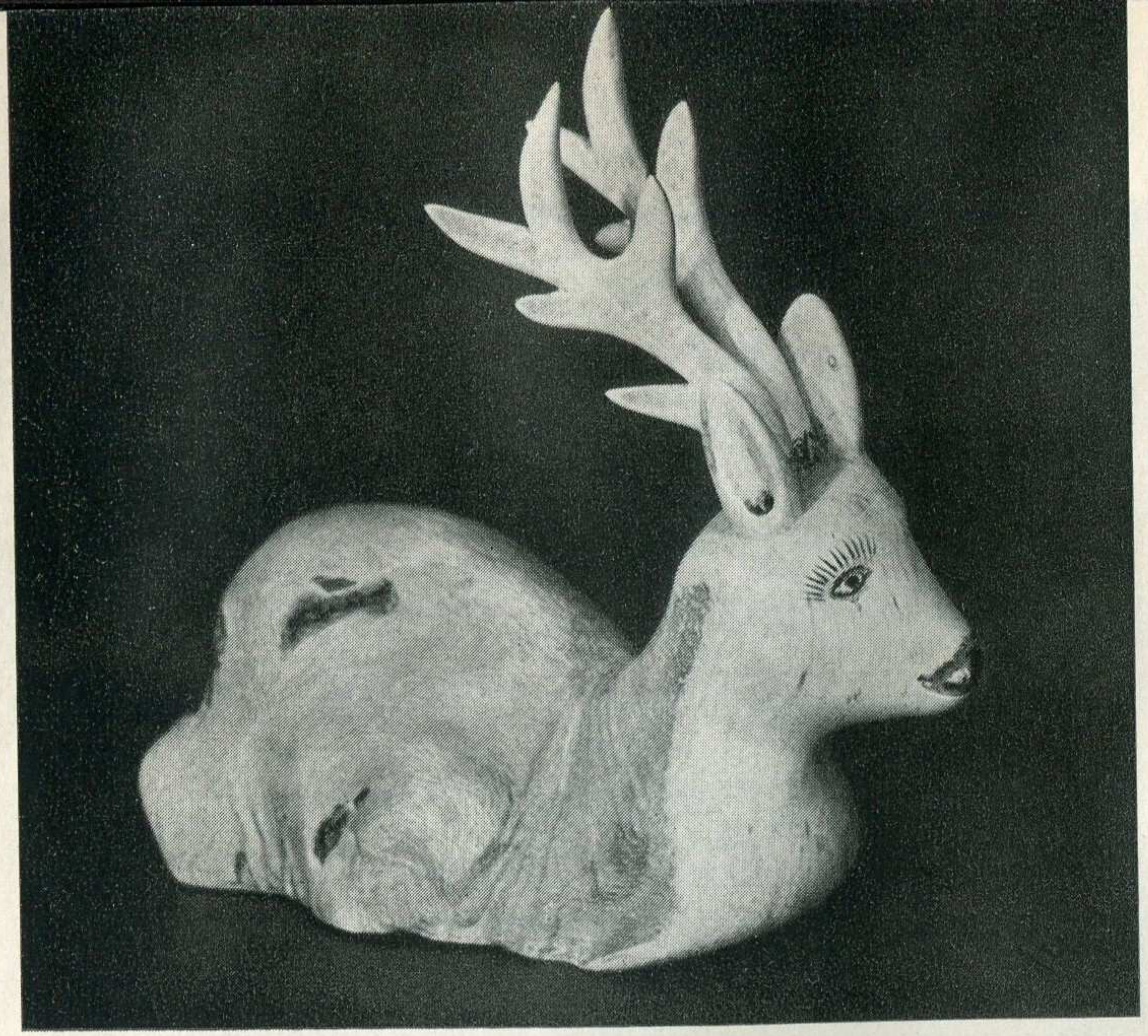
З особливою майстерністю виконав Степан Чайка вішальце для рушника «Два півники». Симетрична композиція цього твору споріднена

21. «Борсук серед грибів».

22. «Залицяння».

23. «Відпочинок».

з орнаментом, поширеним у народному мистецтві під назвою «Дерево життя». Напрочуд гармонійно поєднуються круглі фігури півнів з барельєфним зображенням дуба. Ця єдність досягається, по-перше, загальною симетрією, а по-друге, тим, що вдало розміщені різьби півнів неначе продовжують розгалуження могутнього стовбура.

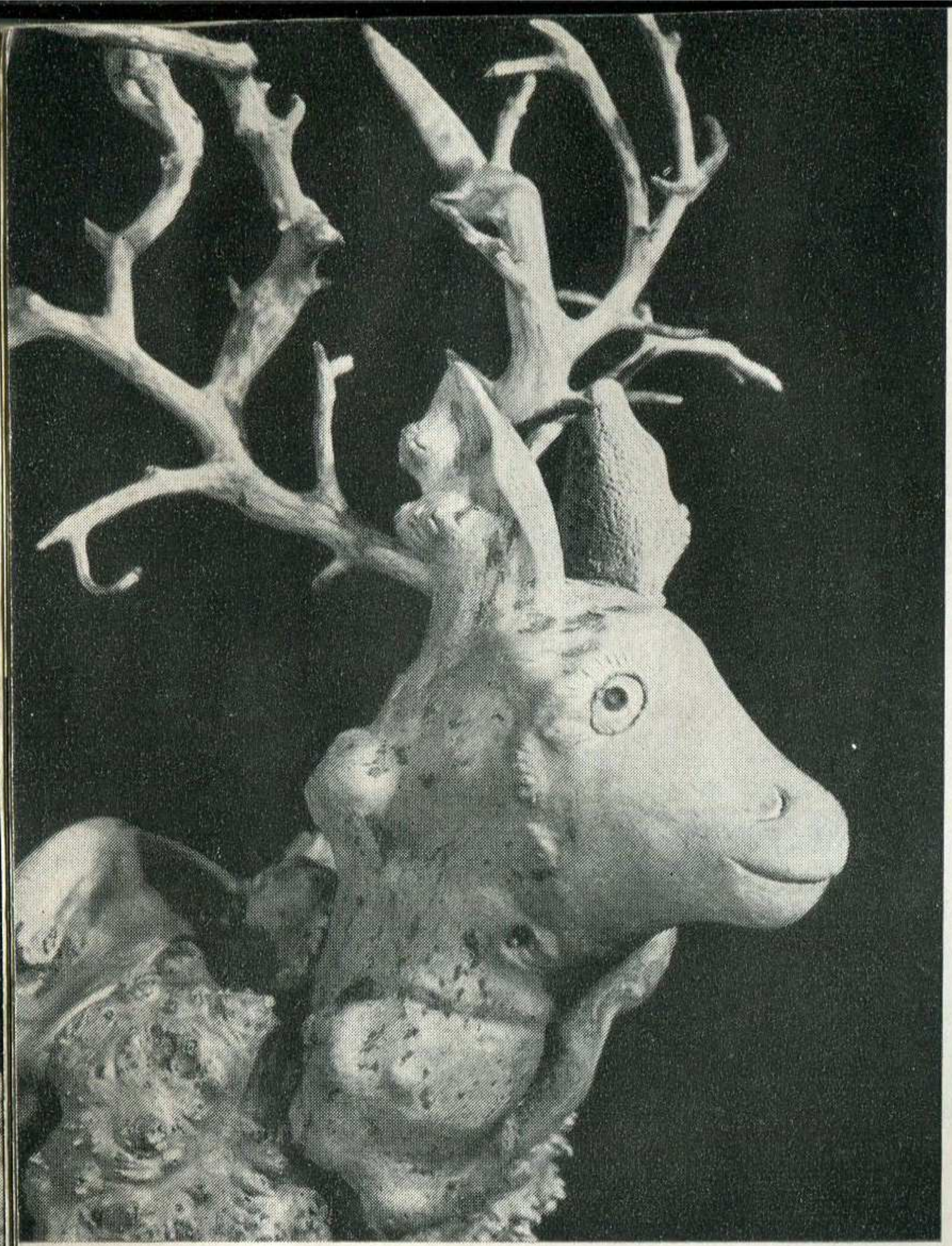
У роботах третьої групи Чайка поєднує природно сформоване коріння дерева з різьбою. Ця сполука відповідає його творчим шуканням. Тому не дивно, що таких робіт у Чайки найбільше. Саме такі художні якості

24. «Мавпа».

спостерігаємо в різьбі «Лісова карусель». Це образ невичерпної народної вигадки і винахідливості. Незважаючи на те, що твір складається з порівняно великої кількості фігур, автор зумів майже кожну з них наділити індивідуальними рисами. Фігура сови стоїть у центрі «каруселі» і надає емоціонального забарвлення усій композиції. Сова немов спостерігає, чи всі звірі зайняли місця і чи можна пустити карусель. Дивлячись на цей твір, переносишся у світ казки. Здається, що карусель кружляє, сова підстрибує, звірята оживають і все никне у прискореному русі.

25. «Голова оленя». Вішальце.

26. «В місячну ніч». ▶

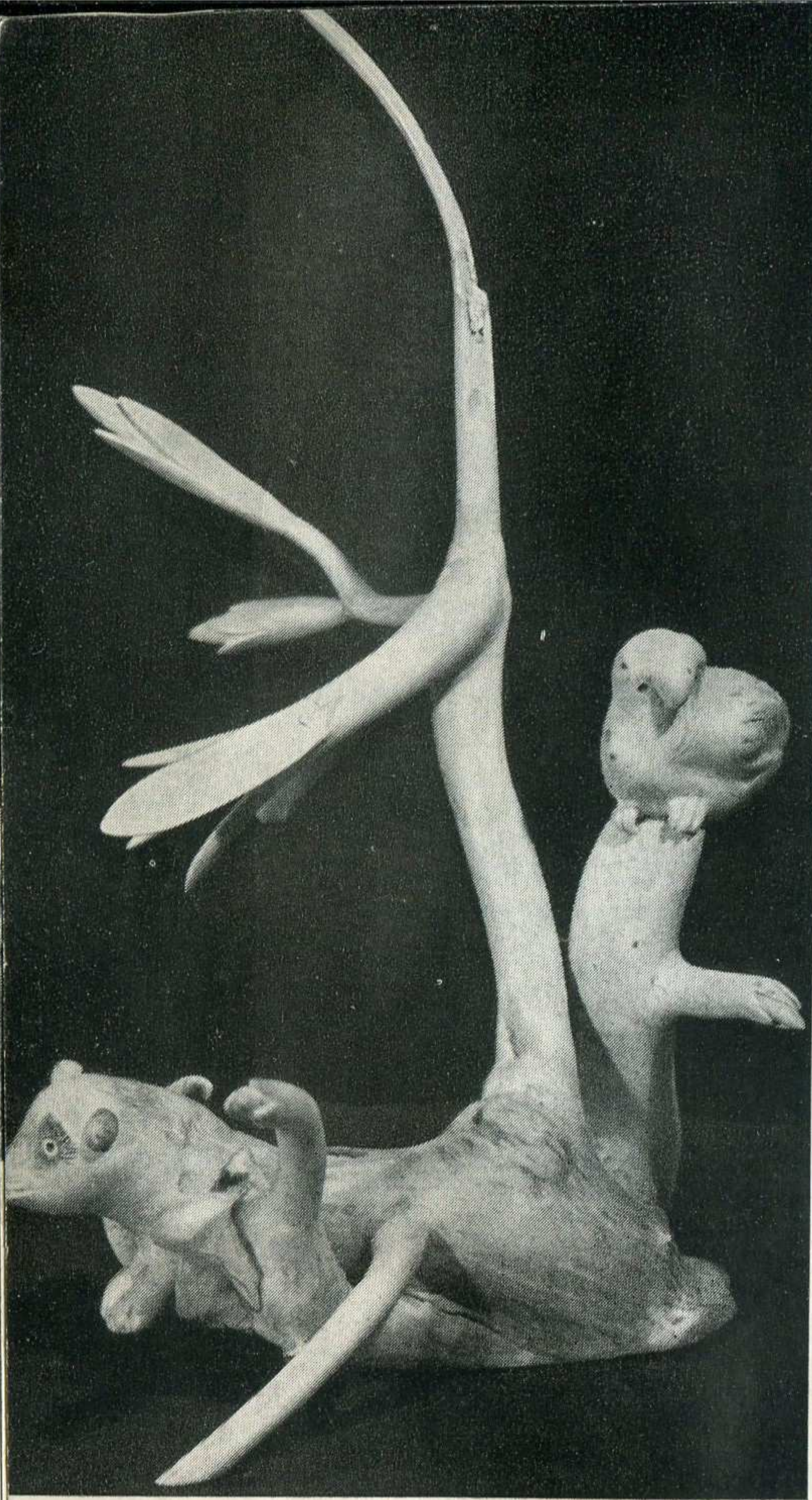

Лісовий світ, що живе своїм чарівним життям, зображує Чайка у різьбі «Олені обривають листя». По обох боках дерева, яке вміщене на шорсткому шматку кореня,— немов виросло на горбику, вкритім травою,— стоять два олені. Їх граціозні постаті виконано з тонким відчуттям форми. Один, витягнувши шию, дістає листок з дерева, другий повернув голову з

важкими рогами вбік. Вдале співставлення різних кольорів деревини творить ніжну й ефектну цілість, говорить про творчу уяву, яка знаходить джерела мистецтва там, де кінчається буденність.

До теми оленів повертається Чайка ще кілька разів. Принадно виглядає різьба «Відпочинок». Корінь, з якого зроблений тулуб оленя, вда-

27. «Ранок».

ло імітує м'яке ясно-жовте хутро. Великі очі та ніжний, немов вологий, ніс виконані способом випалювання.

З тонким розумінням життя та поезії лісу створює Чайка композицію «Лісова пісня». На розгалуженому дереві граціозно сидять і весело співають пташки. Нижче, на вузлуватій підставці, заворожені чарівним концертом, розсілися різні звірі. Все зображення неначе безпосередньо вихоплене з природи, проте в композиції відчувається певний продуманий ритм.

З усіх численних різьб Степана Чайки виділяється група звірят і птахів, зображених у бігу. Витягнуті вперед голови та розставлені ноги створюють враження руху і поспіху. Чи не найкращий з цієї групи «Бузько» — улюблений всіма птах, який за народним повір'ям, приносить людині щастя. Вдало вибраний корінь створює тулуб, що спирається на стрункі ноги.

Кожна нова робота — це свіжа творча знахідка до якої художник ставиться дуже серйозно. Крім казкових та декоративних композицій, Степан Чайка виконує багато речей ужиткових: полички, попільниці, сільниці. Всі ці предмети митець прикрашає різьбами звірів.

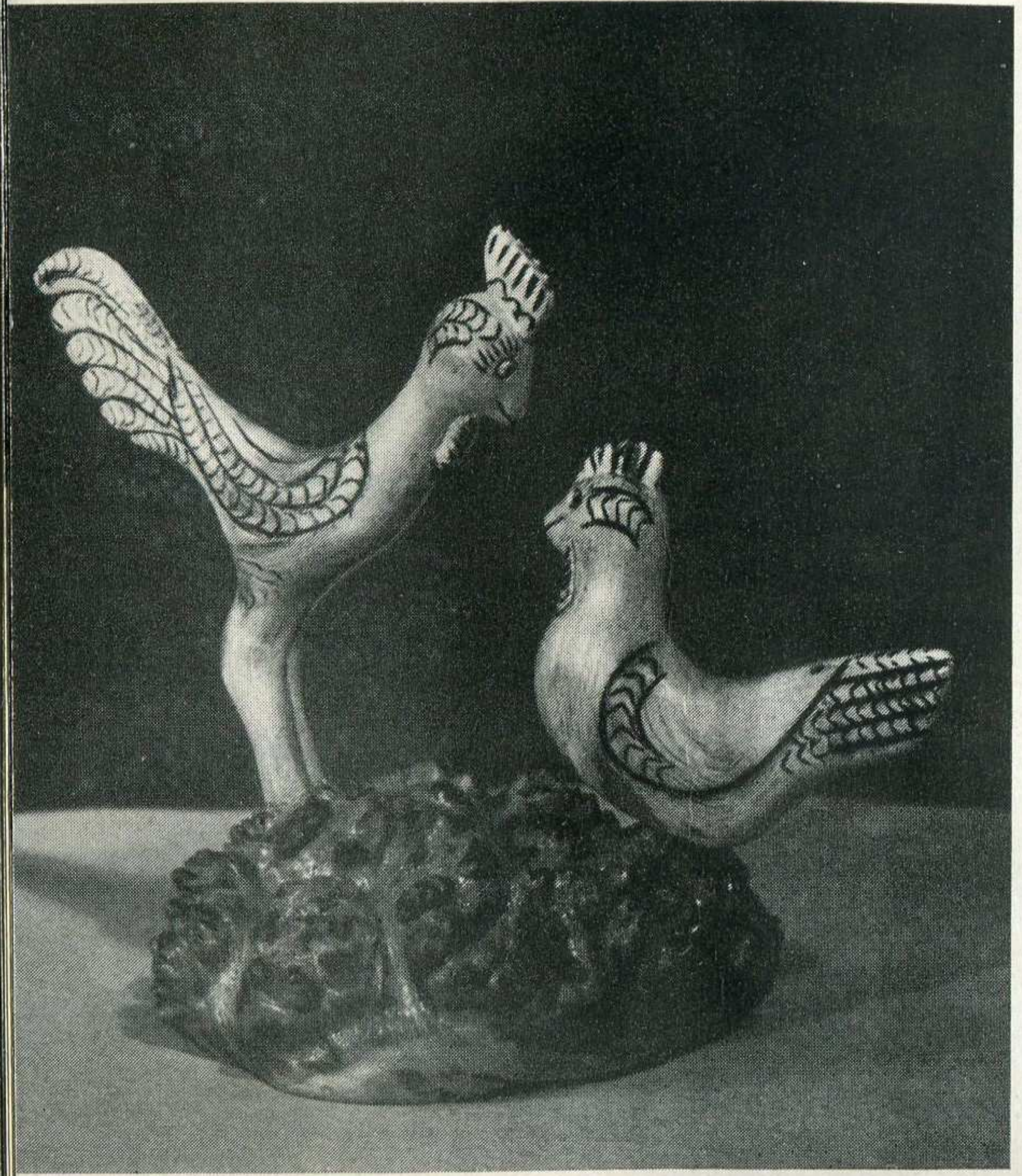
Для творчого методу Степана Чайки властиве об'єднання процесу пізнання навколишнього світу і особливостей матеріалу — дерева. Саме це допомагає майстрові створити життєво переконливі і водночас фантастичні скульптури з кореня. Розмаїтість цих образів випливає, мабуть, з того, що Чайка майже не знає площинного зображення, основною формою художнього мислення для нього є об'єм.

28. «Качка».

Завдяки старанному підбору матеріалу він уникає складання фігур із кількох частин. Для загострення виразності доробляє деякі фрагменти та заповнює площини дрібними зарізами або випалюванням. У корінях дерев митець знаходить десятки несподіваних, інколи дивовижних форм. На одних фігурах він залишає кору, дорізьблюючи деталі, на інших знімає її, залишаючи гладеньку поверхню дерева жовто-золотистого кольору. Іноді поверхня сука так нагадує хутро звіра чи пташине пір'я, що її треба залишити без змін.

Примхливих форм корені, позбавлені, здавалося б, образності, наділені у Степана Чайки пластичністю живих істот. В них виявляються різні почуття, притаманні людині: радість, здивування, гордість, задума.

29. «Парочка».

30. «В тіні дерева». ►

31. «Папуги на пеньочку».

Звірята зустрічаються, розмовляють («Їжачки»), відпочивають у дружньому колі звірів («В гостях у сови», «Сова»), поспішають кудись («Чапля», «Бузько»). Часто бачимо малих звірят з їх батьками («Мавпи», «Сім'я водоплавних», «Ондатри»).

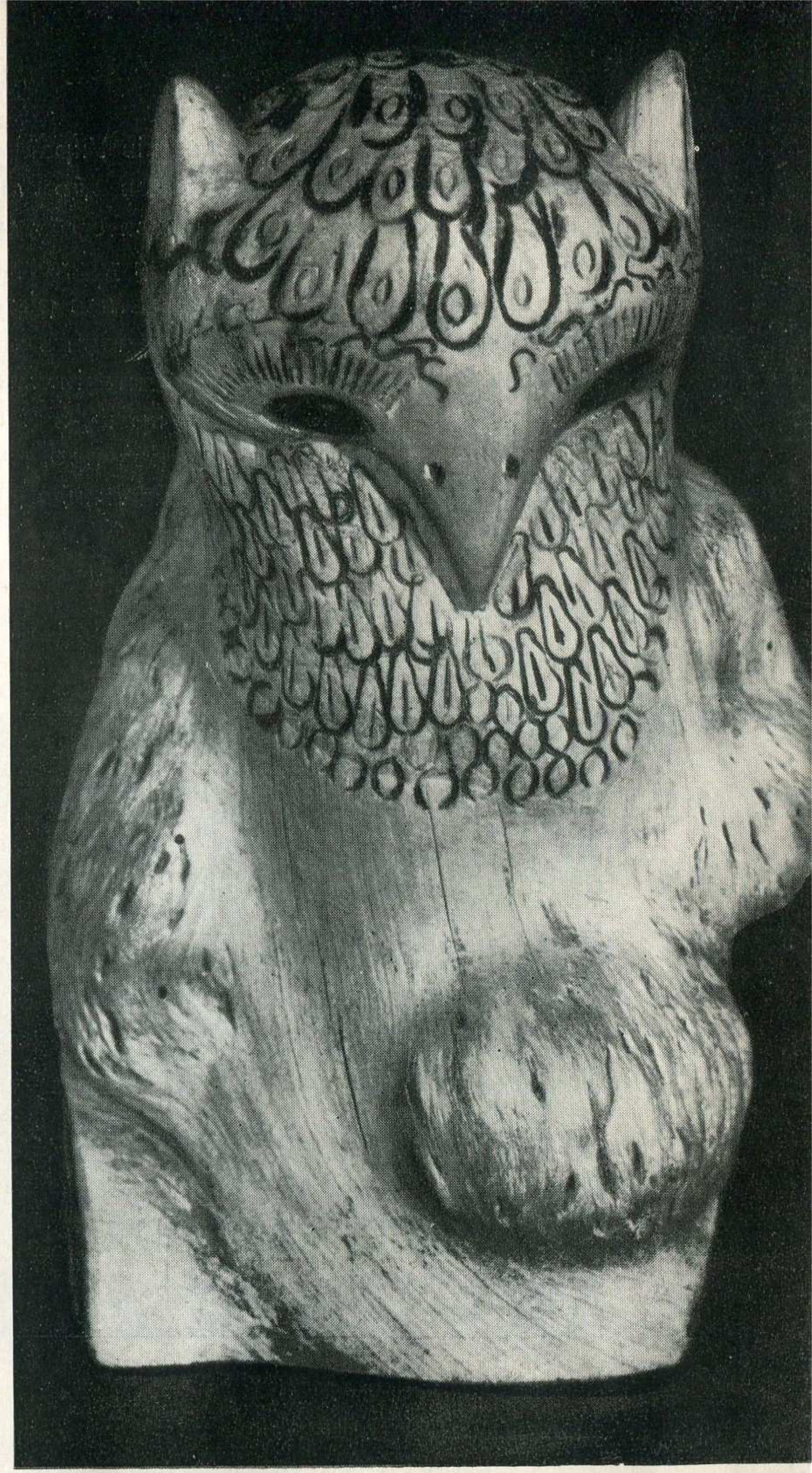
Треба зауважити, що генезис творчості Степана Чайки не можна вивести безпосередньо з народного різьбярства даного району. Народні традиції в творчості Чайки виявляються у тому світлому, душевному ставленні до зображуваних тварин, в теплому гуморі, з яким він їх часто трактує, в наданні їм людських рис. Композиції, що зображують одних і тих же звірів, ніколи не повторюються.

Міняється форма звірів, не втрачаючи при цьому подібності, змінюються моменти життя лісового царства, які створює невичерпна фантазія митця. Різьбяр намагається знайти кожен раз нове рішення, не зупиняючись на знайденім.

З часу першої виставки, влаштованої львівським Будинком народної творчості, коли з різьбами Степана Чайки вперше познайомилися широкі кола громадськості, минуло чимало років. Одержавши загальне схвалення своїх творів на Львівській обласній виставці, Чайка наполегливо працює, поширює тематику своїх різьб.

Коли надходить 1960 рік, рік Декади української літератури та мистецтва в Москві, майже 100 творів Степана Чайки експонується на виставках. Слава оригінального різьбяра зростає. Уряд Української РСР нагороджує митця медаллю «За трудову доблесть».

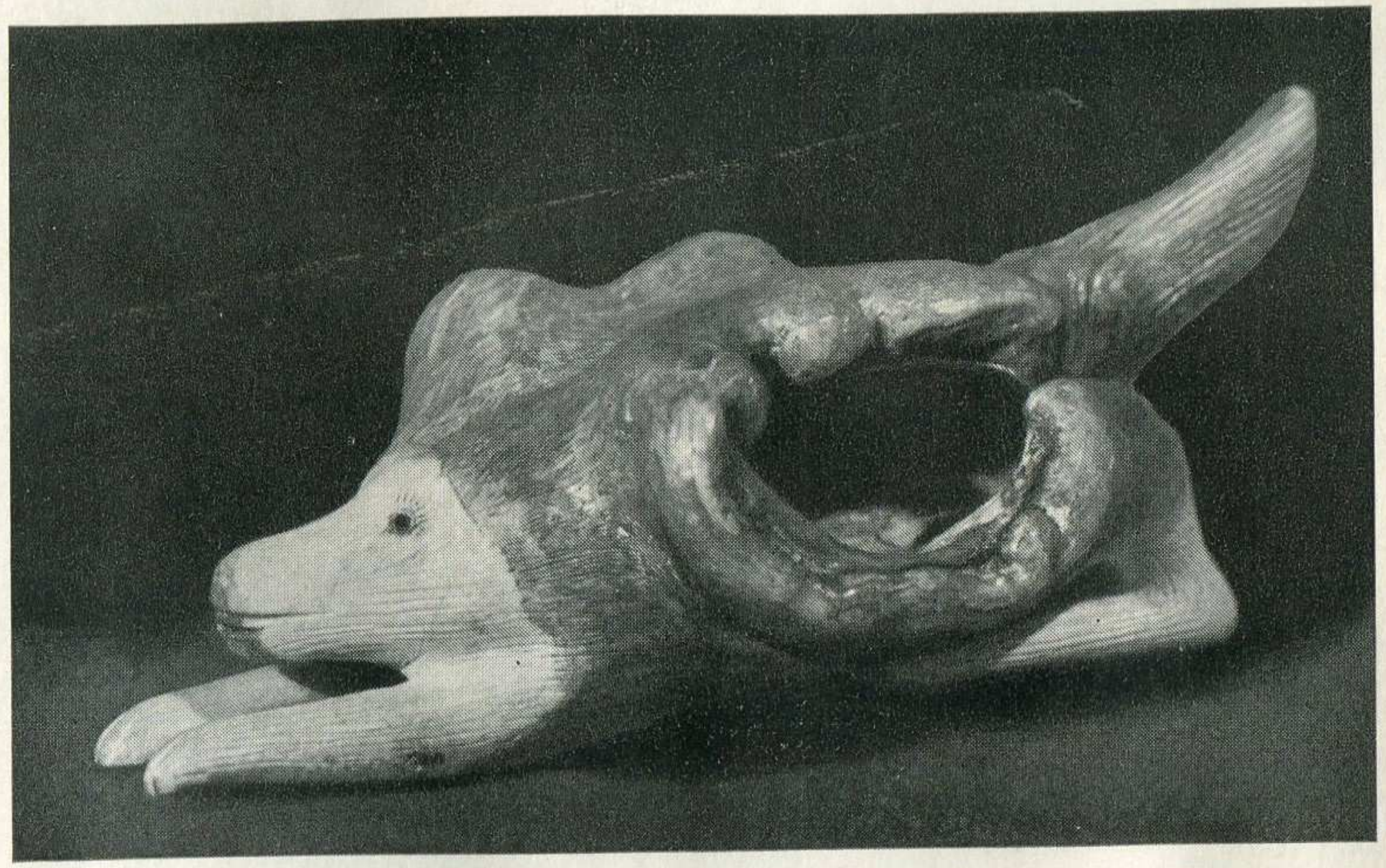
32. «Бабуся».

У 1962 році Спілка художників України приймає його в ряди своїх членів. Степан Чайка перейняв любов до мистецтва, притаманну усій сім'ї Чайків, кожен з членів якої пішов своїм шляхом. Брат Степана, Яків — відомий скульптор, заслужений діяч мистецтв УРСР, сестра займається художньою вишивкою, а син захоплюється різьбленням по кістці.

Творчість Степана Чайки становить зовсім нову, своєрідну галузь. Незвичайний матеріал, буйна фантазія митця створюють композиції, тісно зв'язані з природою рідного краю, з її казковою красою.

Різьби Чайки свідчать ще раз про те, які великі й несподівані таланти криються в народі, якими цікавими, оригінальними творами збагачується українське народне мистецтво.

33. «Ондатра». Попільниця.

ПЕРЕЛІК ІЛЮСТРАЦІЙ

25. «Ґолова оленя». Вішальце. Природний корінь, різьба по дереву. 1963 р.
26. «В місячну ніч». Природний корінь, різьба по дереву. 1963 р.
27. «Ранок». Природний корінь, різьба по дереву. 1964 р.
28. «Качка». Природний корінь, різьба по дереву, випалювання. 1965 р.
29. «Парочка». Природний корінь, різьба по дереву, випалювання. 1965 р.
30. «В тіні дерева». Різьба по дереву. 1965 р.
31. «Папуги на пеньочку». Різьба по дереву. 1965 р.
32. «Бабуся». Різьба по дереву. 1965 р.
33. «Ондатра». Попільниця. Природний корінь, різьба по дереву. 1956 р.

Софья Владимировна Чехович
СТЕПАН ЧАЙКА
(На украинском языке)

Редактор Л. І. Масловська. Художнє оформлення В. М. Ігнатова. Художній редактор М. М. Ессаулова. Технічний редактор П. П. Петренко. Коректор П. Г. Гаврилець. БФ 05755. Тем. план 1968 р. № 592. Здано до набору 4/IX 1967 р. Підписано до друку 2/IX 1968 р. Формат $70\times90^1/_{24}$. Папір крейдований 120 г. Фіз. друк. арк. 1,75. Умовн. друк. арк. 2. Облік.-вид. арк. 1,88. Тираж 2350. Зам. № 64. Ціна 23 коп. Видавництво «Мистецтво», Київ, вул. Свердлова, 19. Книжкова фабрика «Жовтень» Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Київ, Артема, 23 а.

7С.03
Ч-56

$\frac{8\text{—}1\text{—}3}{592\text{—}68}$

Видавництво «Мистецтво» просить читачів свої відгуки і побажання по літературі з образотворчого мистецтва надсилати на адресу: м. Київ, Свердлова, 19, Редакція літератури образотворчого мистецтва.

23 коп.

МИСТЕЦТВО